

שו"ת הרמ"א סימן י

^א גרסינן בסנהדרין פרק ארבע מיתות^ב אר"י שבע מצות נצטוו בני נח דאמר קרא ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל^ג ויצו אלו הדינין, וכן הוא אומר כי ידעתיו את /למען/ אשר יצוה את בניו וגו'^ד ה' זו ברכת השם, וכן הוא אומר ונוקב שם ה' וגו'^ה אלהים זו ע"ז, וכן הוא אומר לא יהיה לך אלהים אחרים וגו'^ו כו', עד כי אתא רבי יצחק תני איפכא, ויצו זו ע"ז אלהים זה דינים. בשלמא אלהים זה דינים דכתיב בעל הבית אל האלהים^ז אלא ויצו זו ע"ז מנ"ל. רב חסדא ורב יצחק בר אבדימי^ח חד אמר סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם וגו'^ט וחד אמר עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל הלך אחרי צו^י פירש"י ז"ל: עשוק אפרים מיד שונאיו ורצוץ על ידי משפטיו של הקדוש ברוך הוא, הואיל והלך אחרי צווי נביאי הבעל. ופריך בגמרא מאי בינייהו פירוש בין ר"ח ור"י בר אבדימי^{יא} ומשני: איכא בינייהו כותי שעשה ע"ז ולא השתחוה לה, למ"ד עשו משעת עשייה מחייב, למ"ד כי הואיל הלך אחרי צו עד דאזל בתרה ופלח לה, ע"כ סוגית הגמרא.

ויש לנו להקשות על בעל התלמוד, למה פריך מאי בינייהו על משמעות דורשין של רב חסדא ורב יצחק בר אבדימי יותר מעל רבי יוחנן ורבי יצחק דפליגי אי ויצו הוא ע"ז או אלהים, הלא גם הם אין ביניהם רק משמעות דורשין. ולכן נראה לומר שאין צריך לפרש חלוק שבין רבי יוחנן ורבי יצחק, כי הוא ברור^{יב} כשמש בצהרים כי רבי יוחנן הלומד דינין מויצו סובר שבן נח אינו מצווה רק לשמור המנהג המדיני ולדון בין איש ובין אחיו ובין גרו משפט יושר, אבל אינו בדרך דיני ישראל שמסרם לנו משה מסיני, רק הוא חק נימוסי. ולכן לומד דינים מפסוק ויצו ולומד הג"ש מדכתיב כי ידעתיו וגו',

^א בכל הדפוסים נמצאת הערה זו לפני השאלה: א"ה שאלת תשובה זו מוכח מתוכה שהיא אם הגוים חייבים בדיני ישראל, איך יש לדוןם אם הזיקן לישראל. והנה תשובה זו סובבת השאלה הכתובה בתוכה בענין דפוס ספר המיימונית שהדפיס הגאון מהר"ם פדווא ז"ל. בהוצאת ווארשא הוסיפו המו"לים בסוף ההערה: והכל כפי הנהוג אז בדורות מלפנינו. כדי להבין את המחלוקת החריפה והתוצאות החמורות ליהודי איטליה, שצמחו מהענין שבו עוסקת שאלתנו עיין במאמרי המהר"ם מפאדובה בהדרום חוברת כח, תשרי תשכ"ט עמודים /מאה שמונים ושלוש - מאה ותשעים/.

^ב סנהדרין נ, ב ת"ר ז' מצוות נצטוו ב"נ וכו', מנהני מילי אמר ר' יוחנן וכו', ובסדר עולם פ"ה הובא בסתם, ובענין המספר ז' השווה פסיקתא דרב כהנא יב, ובב"ר פט"ז: ר' לוי אמר ציוהו על שש מצוות וכו', והרמב"ם הלכות מלכים פ"ט ה"א אומר ג"כ שאדם הראשון נצטווה על שש מצוות ולנח הוסיפו מצוה ז'.

^ג ב, טז.

^ד יח, יט.

^ה כד, טז.

^ו כ, ג.

^ז /שמות/ כב, ז.

^ח מנחות צג, א תוד"ה רב חסדא.

^ט לב, ח.

^י ה, יא.

^{יא} מן פירוש עד פה בסוגריים ובאותיות רש"י בכל ההוצאות חוץ מהראשונה ששם אין סוגריים והגרסא היא: מאי בינייהו לפי רב חסדא ור"י בר אבדימי.

^{יב} המלה ברור בסוגריים ובאותיות רש"י בד"א.

שעדיין לא ניתנה התורה ולא היה לאברהם דינין אלו שניתנו לנו בסיני. ואף על גב דדרשינן^ג עקב אשר שמע אברהם בקולי מלמד ששמר אברהם אפילו עירוב תבשילין^ד אם כן שמע מינה שהיה נוהג כפי התורה והמצוה אפילו מצוה מדרבנן. מכל מקום נוכל לומר אם הוא שמר אנשי ביתו לא שמרו רק החק הנימוסי הנמסר להם, דהיינו ז' מצות בני נח. דמי לנו גדול מאדוננו אבינו יעקב ע"ה אשר נשא שתי אחיות. אלא ע"כ צריכין אנו להודות ולומר כי הכתוב שאמר למען אשר יצוה וגו' לא קאי רק אאותן שבע מצות של בני נח. ולכן סובר ר"י דלמידין דיני בני נח מויצו, כי דיני בני ישראל לחוד ודיני בני נח לחוד. ורבי יצחק רוח אחרת עמו, ולומד דינין מאלהים בג"ש דונקרב בעל הבית וגו', כלומר וסובר שדיני בני נח הן אותן דינים שנצטוו ישראל בסיני ולכן לומד אותן מקרא הנאמר בסיני והכל אחד. כן נראה לפרש סוגיא זו.

ואף כי הרמב"ם פסק בהלכות מלכים שאין מצווין לדון רק בשבע מצות שלהן, מכל מקום באותן מצות מחוייבין לדון בדין ישראל^{טו} והנדון שלפנינו שהוא הגזל הוא אחד משבע מצות שלהן. /הערה זו מתייחסת למילים בהלכות מלכים/ ^{טז} גם נראה לפסוק כרבי יצחק מדשקלא וטריא הגמרא בתריה למיפריך מאי בינייהו כו'. ועוד אחרת, מדפריך בגמרא^{יז} דינין בני נח איפקוד והתניא עשר מצות נצטוו ישראל במרה, שבע מצות בני נח והוסיפו עליהן דינין ושבת וכבוד אב ואם, ומשני אמר רבה בר אבוה^{יח} לא נצרכה אלא לעדה ועדים והתראה. והנה רש"י ז"ל פירש עדה ועדים להיות דנין בסנהדרין של כ"ג, כדאמרינן^{יט} עדה שופטת ועדה מצלת, ובן נח אינו מוזהר בהכי כדילפינן לקמן^כ דבן נח נהרג בעד אחד ודיין אחד. והדר פריך בגמרא א"ה מאי והוסיפו עליהם דינים. אלא אמר רבא, לא נצרכה אלא לדיני קנסות. ופירש"י בשכלו הבהיר: דיני קנסות, דבן נח אינו מוזהר על דיני קנסות דכתיב ויצו, והתם גבי אברהם כתיב צדקה ומשפט דהיינו דינין, וקנסות לאו משפט הוא דקנסינן ליה טפי מדיניה.

^ג יומא כח, ב, בהוצאות קודמות חוץ מהוצאת ווארשא הנוסחא ואף על גב דדרשינן בעירובין, ואחר זה ישנה הערה בסוגריים: צ"ל יומא פ' אמר להם הממונה דף כח ע"ב, אמנם נראה שבנוסחא ההיא המלה בעירובין מכוונת לדין ערוב תבשילין שדורש שם, ולא למסכת עירובין.

^ד ושם הגמרא בשינוי לשון, ולומד ששמר אברהם אפילו עירוב תבשילין מדכתיב תורות, אחת תורה שבכתב ואחת תורה שבעל פה.

^{טו} אולי מדייק זאת מזה שבאותו פרק הלכות ב - יג מבאר הרמב"ם דיני איסורי בני נח, אבל הרמב"ן הנ"ל חולק על הרמב"ם ואומר שם: ואין דברים הללו נכונים בעיני - ועל דעתו הדינין שמנו לבני נח בשבע מצות שלהם אינם להושיב דינין בכל פלך ופלך בלבד, אלא צוה אותם בדיני גניבה ואונאה ועושיק ושכר שכיר ודיני השומרים ואונס ומפתה ואבות נזיקין וחובל בחבירו ודיני מלוה ולוה ודיני מקח וממכר וכיוצא בהן כעין הדינין שנצטוו ישראל ונהרג עליהן - ומכלל המצוה הזאת שיושיבו דינין גם בכל עיר ועיר בישראל ואם לא עשו כן אינן נהרגין.

^{טז} בפ"ט ה"א כו': על ו' דברים נצטוה אדה"ר - הוסיף לנח אבמה"ח. אף על פי שכלן הן קבלה בידינו ממש רבינו והדעת נוטה להן מכלל דברי תורה יראה שעל אלו נצטוו. ושם הלכה י"ד כותב: וכיצד מצווין על הדינין חייבין להושיב דינין ושופטים בכל פלק /פלך/ ופלך לדון בשש מצות אלו ולהזהיר את העם. ועיין בבאורים והערות לספר שאלתות דרב אחאי גאון שהו"ל הרב פרופסור שמואל קלמן מירסקי (ירושלים, תש"ך) ח"א עמ' כב, בד"ה וכ"ד שמבאר שהמסורת על מצוות ודינים שקודם למתן תורה היתה קבלה בידי רבותינו, והסמיכה על הפסוק שלפנינו, כלשון ר' יהודה הלוי בכוזרי (מאמר ג אות עג), שיהיה הבאתם לפסוקים דרך אסמכתא, שהם שמים אותה כסימן לקבלתם, כאשר שמו פסוק ויצו ה' אלוקים על האדם לאמר, סימן לשבע מצוות שנצטוו בני נח, ויצו אלו הדינין. כמה רחוק בין אלו הענינים ובין הפסוק הזה. אך אצל העם קבלה משבע המצוות האלה, סומכין אותה בפסוק הזה בסימן שמיקל עליהם זכרם. פרופ' מירסקי מדגיש שהיתה גירסא: ויצו אלו הדינין, ומוסיף: ונראה לי שגירסא זו גם בגמרא היתה לפני הרמב"ם בפ"ט מה' מלכים הי"ד כשפירש מצוות הדינינים בבני נח, שהכוונה להושיב דינינים, דבר שחלק עליו הרמב"ן בפירושו עה"ת, בראשית לד, יג.

^{יז} סנהדרין נ, ב, בכל ההוצאות רשום דף כו ע"ב.

^{יח} בגמרא: אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה.

^{יט} שם ב, א.

^כ נז, ב.

הדר פריך בגמרא, אי הכי^{כא} הוסיפו עליהם בדינין מיבעיא ליה, פירוש דהוה משמע שהוסיפו עליהם בהלכות דינין, אבל גם כן היו להם דינין כבר. ושקיל וטרי עד דקאמר: אלא אמר רבא, האי תנא תנא דבי מנשה הוא דמפיק דינין וברכת השם, ועייל סירוס וכלאים^{כב} דתניא כו', ע"כ הסוגיא.

והנה נדקדק ונאמר שמוכח הוא מזה שהלכתא היא כרבי יצחק, שעל כל דיני ישראל בכלל ובפרט נפקדו. דאם לא כן אלא שהיה להם מקצת דינים, למה ליה לרבא בתחילת סברתו שלא ידע א"כ בדינין מיבעיא ליה, לדחוק ולומר לא נצרכה אלא לדיני קנסות, הלא גם כן בדיני משפט נמי יש מהן שלא נצטוו. והיה לו לומר בקצרה, לא נצרכה אלא לשאר דינין^{כג} שלא נפקדו מתחילה. אלא ע"כ צריכין אנו לומר שהלכתא היא כר' יצחק, שעל כל הדינין ביחד נפקדו כדרך שניתנו לישראל בסיני. גם מבעל המאור הגדול רש"י ומלשונו הזכה, יכולין אנו לדקדק דהלכתא היא כר' יצחק, מדהוצרך להביא ראייה על כל דבר שניתוסף שאינו בבני נח, כגון עדה ועדים והתראה ודיני קנסות. משמע דוקא היכא שיש לנו ידים מוכיחות שלא נצטוו, אבל במה שאין לנו לא נוציא אותו מכלל ולחלק אותו, רק הוא בכלל דיני ישראל. ואם יתחכם אדם לומר הלא רש"י ז"ל נקט קרא שמביא רבי יוחנן, שפירש גבי אברהם כתיב צדקה ומשפט, אם כן שמע מינה שפוסק כר' יוחנן. אי משום הא לא איריא, ד"ל דחדא מינייהו נקט, אף כי רבי יוחנן הנאמר במימרא ראשונה. אבל מכל מקום שג"כ הוא מחותן לר' יצחק, דונקרב בעל הבית וגו' נאמר בדיני שומרים ולא בקנסות. א"כ מכל הלין ש"מ שבן נח מוזהר בכל דיני ישראל ככל חקותיו ומשפטיו.

ואם יטעון הטוען שמא ההלכה היא כדתנא דבי מנשה דאפיק ד"ב ועייל ס"ך^{כד} זה אינן דברים של טעם, דהא ר' יוחנן ור' יצחק טפי היו יודעין הברייתא יותר ממנו ולא שתו לבם לדבריה, כי היו יודעים שאינה עיקר ולא מיתניא בי ר' חייא ור' אושעיה. ומטעם זה^{כה} פסק האלפסי, ומייתי בסמ"ג^{כו} כאמימר ורבא גבי בור הגולה^{כז} אף על פי שהירושלמי פליג עליהם, ועיין שם בדבריהם. ואין להקשות ולומר דהרי בפרק השוכר את הפועלים^{כח} אמרו אסור לכותי לסרס בהמה שלנו, דסבירא לן כר' חדקא שאומר

כא שם אכתי.

כב פי' בפירוט שבע מצוות בני נח.

כג בכל ההוצאות ישנה פה מלה יתירה בסוגריים דרבנן ובהוצאה ראשונה היא בסוגריים ובאותיות רש"י.

כד דאפיק דינים וברכת השם ועייל סירוס וכלאים בז' מצוות ב"ב.

כה המלה זה בסוגריים ובאותיות רש"י בדפוס ראשון.

כו עיין סוף הערה הבאה.

כז עיין משנה עירובין קד, א: וממלאין מבור הגולה ומבור הגלגל בשבת, והפירוש הוא שבלשכת העזרה הנקראת לשכת הגולה היה בור קבוע של מים שממנו היו מספקים מים לכל העזרה (מדות פ"ה מ"ד), לפי שאמת המים שהיתה בעזרה השתמשו בה להדחה, ומים אלו של הבור היו מתוקים וראויים לשתיה, יש אומרים שבבור זה היו משלשלים את הכיור בכל לילה כדי שמימיו לא יפסלו בלינה, ולפיכך עשאוהו בני הגולה לפי שלא היה אז הים שעשה שלמה (תו"ט מדות פ"ה מ"ד בשם רבי"ה), ופסק הר"ף בסוף פר' המוצא תפילין בעירובין, כוותיה דרבא דאמר לא אמרו לאסור משום משמיע קול אלא בקול שיר בלבד, פירש"י דנשמע כעין שיר בנעימה ובנחת, וכן כאמימר דשרא למימלא בגלגלא בשבתא במחוזא, אבל בירושלמי (פ"ה הל"ב) פסק דכל משמיע קול אסור, והר"ף מסיים ואנן לא סבירא לן הכי דכיון דסוגיין דגמרא דילן להתיירא לא איכפת לן במאי דאסרי בגמרא דבני מערבא דעל גמרא דילן סמכינן דבתרא הוא, ואינהו הוי בקיאי בגמ' דבני מערבא טפי מינן, ואי לאו דקים להו דהאי מימרא דבני מערבא לאו דסמכא הוא לא קא שרו ליה אינהו, וכן פסק הסמ"ג לאוין ס"ה ומביא שם את דברי הר"ף.

כח ב"מ צ, ב.

בני נח מצווין על הסירוס, ועוד^{כט} משום לפני עור לא תתן מכשול, וכן מייתי לה בסמ"ג לפסק הלכה^ל א"כ ש"מ היה לנו לומר דהלכתא כתנא דבי מנשה דמפיק ד"ב ומעייל ס"ך, וא"כ הדרא קושיא לדוכתה דבני נח לא נצטוו אדינין. דאדרבא דהיא הנותנת, דמדקאמר לשם כר' חדקא ולא אמר כתנא דבי מנשה ש"מ דלית הלכתא כוותיה בדינין וסרוס, אלא כר' חדקא דמפיק^{לא} סירוס לחוד. ואין להקשות מדתניא פ"ק דע"ז^{לב} תני ר' יוסף: מאי דכתיב עמד וימודד ארץ ראה /ראה/ ויתר גוים^{לג} מה ראה ראה שבע מצות בני נח שקבלו עליהם ולא קיימום, כיון שלא קיימום עמד והתירן להם. א"כ ש"מ שבן נח אינו מצווה עתה מצוה כלל. זה אינו כלום, שהרי הקשו בגמרא: אתגורי אתגור, א"כ מצינו חוטא נשכר. ומשני: אמר רב יוסף לומר אף על פי שהן מקיימין אותן אין מקבלים עליהם שכר, אלא כמי שאינו מצווה ועושה, דאמר ר' חנינא גדול מצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה. ופירש"י ז"ל: מה שויתר אינו טובתן אלא שאינן מקבלין שכר אם מקיימין, ע"כ. א"כ ש"מ שעדיין הם מוזהרים כבראשונה.

א"כ הוכחנו וביררנו שדנין בני נח בדיני ישראל הואיל ומצווה עליהם. ואם בכל זאת יתעקש המתעקש לאטום אזנו משמוע דבר זה, ורוצה לחלוק ולומר שדיניהם של בני נח אינן כדינינו^{לד} אף אנו נאמר לו כלך מדרך זו, דגרסינן בב"ק פרק הגוזל בתרא^{לה} תניא, ישראל וכותי שבאים לפניך לדין אם אתה יכול לזכותו בדיני ישראל זכהו ואמור לו כך דיננו. בדיני אומות העולם, זכהו ואמור לו כך דינכם, ואם לאו באין עליו בעקיפין דברי ר' ישמעאל. ר' עקיבא אומר אין באין עליו בעקיפין מפני קדוש השם. פירש רש"י: בעקיפין בעלילות^{לו} עד שפוטרין הישראל, ע"כ הסוגיא. ושמעין מן הכא, דע"כ לא פליגי ר"ע ור"י אלא לבוא עליו בעקיפין, אבל לדון אותו בדיני ישראל כ"ע לא פליגי שדנין אותו, וצריך לשמור כשידנו תקיפה עליהם.

והואיל וביררנו והוכחנו שדנין כותי בדיני ישראל ונידון כותי עם ישראל כשני נימולים, נבוא ונקפץ אל המקום אשר דברינו הולכים לשם ונדבר על המעשה אשר נעשה בעולם. הנה הוא איש בארץ לועז אשר נודע שמו במרחקים. דלה דלה מים עמוקים, מימיו מתוקים, גוזר ומקים, יברכהו שוכן שחקים. הוא האילן הגדול אשר פריו למאכל ועלהו לתרופה, אמרתו צרופה, הוא ה"ה הגאון מהר"ר מאיר מפאדוואה. והנה שם מגמותיו רעיוניו ומחשבותיו והשתתף עם אחד מאנשי ארצו ומגדוליה דהיינו

כט שם: וקעברי משום וכו'.

ל

לאוין קכ.

לא אולי צ"ל דמעיל.

לב

ב, ב.

לג

ג, ו.

לד

עי' רמב"ן בראשית פ' לד פסוק יג ולעיל הערות /מס' חמש עשרה, שש עשרה/.

לה

קיג, א, ודן בשאלה הזאת בחתם סופר ח"ו סי' יד ובהעמק שאלה שאלותו סי' ב עיין שם שחולק על כך.

לו

אצלנו הגירסא ברש"י: בחכמה, והשטה מקובצת שם בהגהה אות א מביא בשם המאירי דזהו דוקא בכנענים עובדי אלילים שאינם גדורים בדרכי הדתות, אבל באלו הגדורים בדרכי הדתות לא נאמר כן אלא אם באו לפנינו לדין אין מעבירים להם את הדרך כמלא מחט, אלא יקוב הדין את ההר, ועיין ג"כ שם לח, א בשיטה מקובצת אותיות א וב.

יענטילומר^{לז} והוא אחד מן מדפיסי הספרים^{לח} והסכימו יחדיו להדפיס החיבור הגדול משנה תורה, אשר חבר הרב הכולל האמתי רבינו משה בן הרב המובהק הדיין רבינו מיימון. וכאשר חשב כן החלו לעשות בעז"ה עד שלע"ע^{לט} נגמר הדבר. והגיה אותו בשכלו הזך עד אשר לא נשאר בתוך הבר תבן, וסלק המסלה עד לא נשאר בה אבן^מ והנה קם אחד גם כן יענטילומר מעשירי הארץ נגדו^{מא} ואמר אעשה גם אנכי לביתי ואדפיס אנכי גם אני, וכן עשה. והעיקר הוא מאתו שעושה דבר זה על מה שלא נשתתף עמו הגאון הנ"ל, ועושה דבר זה להכעיס ולכלות ממון הגאון הנ"ל ח"ו. כי ידוע אם לא ימכור הגאון ספריו שיכבד עליו המשא מנשוא. והנני לדון בדיני ישראל, באם היו שני אנשים ישראלים על פי תורתנו הקדושה, ונוכיח שזכה הגאון הנ"ל בדינו. ונפרד מזה ונהיה לארבעה ראשים, ועל אלו הארבעה יסודות נרכיב הדבר ועניינו. ואומר, שדין הוא עם הגאון שהוא ימכור ספריו ראשונה. והואיל ובעונותינו שרבו אין ידנו תקיפה לעשות כפי תורתנו, מ"מ לא נניח את שלנו ולומר שכל ישראל ומי שבשם ישראל יכונה לא יקנה שום ספר מיימוני החדשים רק מאותן היוצאים מתחת יד הגאון הנ"ל או באי כחו, והוא מארבעה טעמים.

היסוד הפשוט הראשון הוא בפרק לא יחפור^{מב} אמר רב הונא האי בר מבואה דאוקים ריחיא ואתא בר מבואה חבריה וקא מוקים גביה דינא הוא דמעכב עליה. ומשמע מדקאמר ואוקי גביה שעשה דבר זה בידיעתו^{מג} ואפ"ה יכול לעכב עליו. אם כן הרי לפנינו שמדינינו אין לו ליענטילומר שני לדפוס^{מז} זה כלל והגאון הנ"ל היה יכול לעכב עליו כפי שהוכחנו לעיל, וכן מצוה על הדיינין של ישראל. רק שבעונות ידם^{מח} תקיפה עלינו, מ"מ נעשה מה שעלינו מוטל לעשות ונחתוך הדין כדפרישית. ואף על גב שהרב אלפסי והרא"ש^{מו} פסקו דלא כרב הונא דקם ליה כיחידאי, מכל מקום אומר אני שיש להתיישב בדבר. שהרי במרדכי פרק לא יחפור^{מז} מיייתי בשם אביאסף, וז"ל: מבוי הסתום משלשה צדדין רק בצד אחד הוא פתוח לכנוס^{מח} בו, ודר ראובן אצל סופו הסתום ובא שמעון לדור כנגד הצד הפתוח, שאין כותי יכול ליכנס למבוי אם לא שיעבור על פתח שמעון, דינא הוא דמעכב עליו כדרב הונא עכ"ל. א"כ

לז לקמן בסימן נא משתמש במלה זו, ע"ש הערה /מס' עשרים ואחת/.

לח הוא המדפיס הידוע אלואיזי בראגאדין מוויניציה, ראה תולדות הדפוס באיטליה לח"ד פרידנברג ע' /ששים ותשע/.

לט שלעת עתה.

מ הרב י. גרינוואלד, בספרו הרב יוסף קארו זמנו, ע' /מאה שמונים ושנים/ כותב: מן השתמש על פי רוב בספרי הרמב"ם שיצאו לאור בוויניציה שנת ש"י - ש"א, הוגה מהרב מאיר מפדוה, ראה חיד"א בשה"ג מ - /עשרים ושש/ ולפעמים אמר בכ"מ כתב הרב המגיה וכוונתו להגהת מהר"ם פאדובה. ועיין בשו"ת אבקת רוכל למר"ן סי' סד שמה"ר אליה קאפשלי כותב אליו ומתאר לפניו את גדלותו של מהר"ם מפאדובה, ומשמע שאז עוד לא הכירו מרן להעריכו כראוי.

מא הוא המדפיס המפורסם מארקו אנטוניו יושטיניאן מוויניציה.

מב ב"ב כא, ב, בדפוס ראשון מצויין בטעות דף פב ע"ב.

מג בדפוס ראשון הנוסחא ואוקי בהדיא, וכן המלה בידיעתו בסוגריים ובאותיות רש"י.

מד צ"ל: להדפיס.

מה בדפוס ראשון: רק שבעונות יד של עכו"ם תקיפה עלינו.

מו ברי"ף יא, א וברא"ש פ"ב סי' יב.

מז ב"ב סימן תקטז, המלים פרק לא יחפור באותיות רש"י ובסוגריים בד"א.

מח בהוצאה ראשונה כתוב לבנו, זאת אומרת אות ב במקום כ', ולכן כתבו המולי"ם בהוצאות מאוחרות לבנות.

משמע שהלכתא כוותיה דרב הונא מדמייתי ראייה מיניה. אלא ע"כ צריכין אנו לחלק דבדבר דברי היזקא כגון הכא גבי מבוי שבודאי יזיק לו, כ"ע מודו דהלכתא כרב הונא^{מט} ואם כן בנדון דידן נמי בריא היזקא הוא, כי היענטילומר השני נתן להכריזי שכל ספר יוזיל זהוב טפי מהגאון. ומי ראה זאת ולא יבא אליו לקנות ממנו, ויכול הוא להוזיל כי הוא מעשירי הארץ. לכן גם בדינינו הלכתא היא כרב הונא ונדון בן נח בדין ישראל, ולכן נחתוך הדין^י כדפירשתי. ואין לומר דמשום שלום מלכות או איבה נקיל בדבר ונעבור קו המשפט, דבר זה אינו כדמפרשים בעלי התוס' אשר מימיהם אנו שותים ריש פ"ק דע"א^{נא} דבדבר מקח וממכר לית ביה איבה משום דכל אחד יוכל להתנצל ולומר אינו צריך לקנות ולמכור, עיין שם בדבריהם. ולכן לית דין צריך בשש^{יב}

היסוד השני הוא חד קל ההולך קדמת יושר^{נג} והוא ג"כ בפרק לא יחפור^{נד} דגרסינן שם: רב דימי מנהרדעא אייתי גרוגרות בספינה, א"ל ריש גלותא לרבא פוק חזי אי צורבא מרבנן הוא נקוט ליה שוקא. והופיע לנו אור גדול רש"י ז"ל בפירושו, שמפרש: נקוט ליה שוקא, הכרזי שלא ימכור אדם גרוגרות בעיר עד שימכור הוא שלו. וכן גרסינן בנדרים^{נה}: אמר רבא שרי לצורבא מרבנן לאודועי נפשיה ולמימר צורבא מרבנן אנא שרו לי תגראי ברישא, דכתיב ובני דוד כהנים היו^{נו} וכי כהנים היו, אלא מה כהן נוטל חלק בראש אף ת"ח נוטל חלק בראש. אם כן ג"כ נוכל ללמוד מזה, באם דשניהם ישראלים דינא הכי הוא שהגאון הנ"ל ימכור שלו בראשונה. אך עתה אף ע"פ שדינו נמי הכי הוא מ"מ היענטילומר^{נז} לא יקבל עליו הדין, ולכן צריכין לגדור גדר שלא יקנה כו'.

ואין לפקפק ולומר, הרי אמרינן במסכת אבות^{נח} כל המשתמש בתגא חלף כו', וא"כ בודאי הגאון בעי חיי ואינו רוצה ליהנות מתורתו. הנה זה הבל, כי כבר קדם לנו הנשר הגדול הרמב"ם והשפיע לנו משכלו בפירוש המשניות שלו, כי דבר זה שימכור סחורתו בראשונה הוא חלקו ונחלתו משלחן גבוה, כתרומה מן הגורן לכהן ומעשר ללווי^{נט} ולכן נפסוק הדין כדלעיל. ועוד ראוי על כל אדם להנות הגאון

^{מט} וצ"ע דשם במרדכי נמצאת הגהת הרמ"א המציינת שבחשן משפט סי' קנו הביא הב"י את דברי האביאספ ואומר דלדין דקי"ל כר' הונא בריה דרב יהושע לא מצי מעכב עליו. והנה בד"מ שם אות ד משיג על הב"י ואומר שבהאי דינא גם רב הונא בריה דרב יהושע מודה משום דבריא הזיקא, כמו שמדגיש פה. ועיין שם בהגהות וחדושי מהר"ח אות ב. ועיין ג"כ לקמן סי' פ הערה /מס' שש/; צה הערות /עשרים ותשע, שלשים ושלש, שלשים וחמש/ קה /עשר/; קיג /שלשים וארבע/; קלב /עשרים ושש/.

^י המלה הדין בסוגריים ובאותיות רש"י בדפוס ראשון.

^{נא} ע"ז ב, א ד"ה אסור לשאת ולתת עמהם.

^{יב} ע"י ברכות מ, א: אין דין זה צריך עכוב.

^{יג} ע"פ בראשית ב, יד: ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההולך קדמת אשור.

^{יד} ב"ב כב, א בשינוי לשון קצת ברש"י.

^{יה} סב, א, אבל שם אינן המילים לאודועי נפשיה, בכל ההוצאות מסומן פה נח, א.

^{יו} ח, יח.

^{יז} המלה היענטילומר בסוגריים ובאותיות רש"י בדפוס א'.

^{יח} אבות פ"ד מ"ה, ושם: ודאשתמש בתגא חלף, הא למדת כל הנהנה מדברי תורה נוטל חיי מן העולם, הרמב"ם אומר שם: פירוש מחיי העולם הבא, בכל ההוצאות מסומן פה אבות פ"א.

^{יט} בפ"י הרמב"ם לאבות הנ"ל: ואמנם הדברים אשר התיירה אותם התורה לת"ח - ושתמכר סחורתם לפני כל סחורה ושיקנו להם בתחלת השוק, אלה הם חוקים שקבע להם הי"ת כמו שקבע המתנות לכהן והמעשרות ללווי לפי מה שבא בקבלה כי שתי הפעולות האלה יעשו אותם סוחרים קצתם עם קצתם על דרך כבוד ואף על פי שאין שם חכמה, וכדאי הוא ת"ח להיות כע"ה נכבד.

הנ"ל מנכסיו ולהטיל מלאי לכיסו^ו כדי לקיים מצות והגית בו יומם ולילה, דכן פסק בטור י"ד סימן רמ"ו, דמי שמספיק לאחרים מנכסיו מקיים בו והגית וגו'^א

היסוד הגדול השלישי, הנה הוא במדרש תורת כהנים פרשת בהר^ב וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה וגו' / וגו'^ג למדה תורה דאם באת לקנות קנה מיד עמיתך, וכן למכירה. הנה הוא בהדיא מפורש, שאילו לא היה הגאון הנ"ל רק כאחד מבני עמי הארץ זכה בדין והדין עמו, כ"ש וק"ו עתה. ואין לומר דזהו דוקא כשהכותי והישראל נותנין בערך ובמקח אחד, אבל כשהכותי מוזיל טפי שרי ליקח ממנו כדי להרויח במקחו. הנה דברים אלו ג"כ הבל המה, דהא גרסינן פרק איזהו נשך^ד: תני רב יוסף אם כסף תלוה את עמי^ה עמי וכותי עמי קודם, עני ועשיר עני קודם כו'. ופריך בגמרא עמי וכותי עמי קודם פשיטא, ומשני אמר רב נחמן אמר רב הונא, תנא לא נצטרכה אלא דאפילו לכותי ברבית שנאמר לנכרי תשיך^ו אפ"ה דוחה עשה של אם כסף תלוה עשה זו. כ"ש וק"ו כאן בנדון דידן, שהגאון זכה בדין להיות ידו בראשונה. ואין לומר דדוקא התם שאינו מפסיד משלו אלא שאינו מרויח, אבל במקום שמפסיד משלו כי הכא אינו צריך להקדים לישראל. וזה החילוק מחלקים פרק מי שהחשיך^ז: נותן כיסו לנכרי כו', ואמרינן בגמרא אמר רבא לא שנו אלא^ח כיסו אבל מציאה לא. א"כ ש"מ שיש חילוק בין פסידא דקרנא לפסידא דרווחא, וכן מחלק שם בשם הירושלמי בסמ"ג בהלכות חוה"מ^ט דלא מיקרי דבר האבוד אלא אגרמא דקרנא. אומר אני שאלו הדברים דבר האבוד הם, דהא בהדיא גרסינן פ"ק דע"ז^י ובפסחים פרק כל שעה^{יא}: תניא לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי^{יב} אין לי אלא לגר בנתינה ולנכרי במכירה, לגר במכירה מניין ת"ל תתננה או מכור נמצא אתה אומר כו'. פירש רש"י: וקאי אגר דלעיל מיניה, לגר תתננה ואכלה או מכור. והדר פריך בנתינה לנכרי מנלן ת"ל תתננה ואכלה או מכור לנכרי. פירש רש"י: ודרוש תרווייהו אנכרי, דאי אנכרי ככתבו אתא דלנכרי אסור ליתנה, הכי איבעיא ליה למיכתב, תתננה ואכלה לגר אשר בשעריך או מכור לנכרי, ולא מצי

^ו עי' פסחים נג, ב: דאמר ר' יוחנן כל המטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים זוכה ויושב בישיבה של מעלה, ועיין ג"כ שבת סג, א: א"ר אבא אמר ר' שמעון בן לקיש גדול המלוה יותר מן העושה צדקה ומטיל בכיס יותר מכולן, ופירש"י: ומטיל לכיס מעות ומלאי להשתכר בהן למחצית שכר עכ"ל, ובערוך פירש מלאי הוא סחורה, ובכתובות ק"א, ב: כל המשיא בתו לת"ח והעושה פרקמטיא לת"ח והמהנה ת"ח מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה, ופירש שם רש"י: העושה פרקמטיא, מתעסק בממון ת"ח כדי להגיע לידם שכר והם פנויין לעסוק בתורה.

^א עיין ש"ע י"ד ס' רמו סעיף א וביאור הגר"א אות ז.

^ב המלים תו"כ פרשת בהר באותיות רש"י ובסוגריים בדפוס א', והוא בספרא בהר פרשתא ג בשינוי לשון, ועיין תורה תמימה ויקרא כה יד

אותיות פג - פה.

^ג כה, יד.

^ד ב"מ עא, א, בכל ההוצאות מסומן עב, א.

^ה כב, כד.

^ו כג, כא.

^ז שבת קנג, א.

^ח אצלנו בגמרא: אמר רבא דוקא כיסו וכו'.

^ט ל"ת סו"ס ע"ה.

^י כ, א.

^{יא} פסחים כא, ב.

^{יב} יד, כא.

למיקרי^{עג} קרייה דנתינה אנכרי. ר' יהודה אומר דברים ככתבן לגר בנתינה או לנכרי במכירה ופריך שפיר קאמר ליה ר"מ, אמר לך ר' יהודה: אי ס"ד כדקאמר ר"מ לכתוב רחמנא תתננה ואכלה ומכור, או למה לי ש"מ לדברים ככתבן הוא דאתא. ור"מ, ההיא לאקדומי נתינה דגר למכירה דנכרי. פירש רש"י: אם יש גר לא תמכרנו לנכרי, ולהכי אתא או למשמע הכי, לגר אשר בשעריך תתננה והוא עיקר מצוה, או אם אין גר מוכרה לנכרי. והדר פריך לר"י, ומשנה: כיון דגר אתה מצווה להחיותו וכותי אי אתה מצווה להחיותו, להקדים לא צריך קרא^{עד} ע"כ הסוגיא. וא"כ נאמר דע"כ לא פליגי ר"מ ור"י אלא לאצרוכי קרא להיות גר קודם, אבל בהא כ"ע מודו דגר קודם ואף על פי שמפסיד בקרנא שלו מ"מ הוא מחוייב לקיים לגר אשר בשעריך תתננה. ה"ה בנדון דידן שמחוייב כל אדם לקיים מיד עמיתך, עמיתך קודם. ואף נאמר, שאף מכאן נלמוד הא דמפרש קרא דמיד עמיתך קודם הוא אף על גב דכותי נוזיל גביה, דהא פסקין^{עה} פרק מי שהוציא והו בעירובין^{עו} ר"מ ור"י הלכה כר"י, ור"י קאמר הכא דלאקדומי לא צריך קרא. א"כ הא דאמר הכתוב מיד עמיתך מיירי כשמוזיל גביה, דאם בשווין הכתוב מדבר לא צריך קרא, דפשיטא הוא דעל עמיתך גמור הוא חייב להחיות. אלא ש"מ דה"ק, דאפילו בגר במעות ולחבירו בהפסד מ"מ חבירו קודם. ולכן לית דין צריך בשש^{עז} כי הגאון הלז זכה בדינו להיות מוכן ומזומן למכור ספריו ראשונה וד"ל.

היסוד הרביעי אשר הבנין נכון עליו הוא בפ"ב דכתובות^{עח} דגרסינן התם: אסור להשהות ס"ת שאינו מוגה תוך ביתו יתר משלשים יום משום שנאמר לא /וואל/ תשכן באהלך עולה^{עט} ומפרש האשרי^פ וכן בהגהת מיימוניות פ"ז מהלכות ס"ת^{פא} דלאו דוקא ס"ת אלא אפילו נביאים וכתובים ושאר ספרי קודש, כגון התלמוד ופסקי ההלכות לדין שתורה שבע"פ ניתנה ליכתב. וכ"ש הוא, דעיקר מה שאנו פוסקים הוא מתלמוד ושאר ספרי המחברים, ואם יהיה הספר מוטעה בקל יבא לטעות בדין לאסור המותר ולהתיר האסור וכן לטהר הטמא כו'. וכן גרסינן נמי פרק לא יחפור^{פב}: אמר רבא הני תרי מקרי דרדקי חד גריס ולא דייק וחד דייק ולא גריס מותבינן ההוא דגריס ולא דייק, דשבשתא ממילא נפקא. רב דימי מנהרדעא אומר מותבינן ההוא דדייק ולא גריס, דשבשתא כיון דעל על, דכתיב כי ששת חדשים ישב

^{עג} בפירש"י לאוקמי.

^{עד} עיין שבועות כב, ב תוס' ד"ה איבעית אימא קרא.

^{עה} בכל הדפוסים כתוב הא דפסקין ונ"ל שצ"ל כפי שתקנת.

^{עו} עירובין מז, א.

^{עז} עי' לעיל הערה /מס' חמשים ושלוש/.

^{עח} יט, ב.

^{עט} יא, יד.

^פ בפ"ב דכתובות סימן יא, וע"ש בקרבן נתנאל אות ה.

^{פא} בכל הדפוסים מסומן בטעות פ"ד, והוא בפ"ז אות י, ועיין בטור יו"ד סי' רע"ט על דין זה שבתוך ל' יום צריך לתקן ס"ת או לגנוז הביא הב"י דעת ראב"ה בהגהות מיימוני הנ"ל ודעת רבינו ירוחם דה"ה לגמרות ופירושים ולשאר ספרים הנצרכים לפרש דיני התורה ומצותיה, וק"ק מדוע לא קבע זאת הב"י בשו"ע, כי שם מזכיר רק דין הגמרא שאסור להשהות ס"ת שאינו מוגה יותר מל' יום ורבינו בהג' מביא דעה שניה וצ"ע, הד"מ באות א מוסיף: וכתב רבי דוד הכהן בתשו' כלל טו בשם ר"ת דקשה להגי' ספרים ואפי' במקום שהסברא נותנת שהוקשה לסופרם ותיקוהו, עד כאן לשונו, ואני שמעתי שיש חרם קדמונים שלא להגיה שום ספר ע"פ סברא, וכן קבע רבנו בהגהות הש"ע שלו. ^{פב} ב"ב כא, א.

שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום^{פג} כי אתא לקמיה דדוד א"ל מ"ט עבדת הכי^{פד} א"ל דכתיב כל זכר^{פה} א"ל והא אנן זכר בסגל^{פו} קרינן כו', עד שקל ספסרא למיקטל לרביה שנאמר ארור עושה מלאכת ה' רמיה^{פז} ע"כ הסוגיא. הנה לא פליג רבא אלא בדגריס ולא דייק, אבל כשיש אחד דדייק וגריס והשני גריס ולא דייק פשיטא מוקמינן דדייק וגריס, שלא יעשה מעשה יואב. ולכן גם אנחנו בנדון דידן ראוי לכל ישראל דלא ליקו בארור ולקנות ספר שאינו מוגה ולעבור על לא תשכן באהלך עולה.

ואם יטעון בעל דין לומר, הנה לכל אדם ידוע שאלו המדפיסים הרביצו תורה בישראל ולולא זאת כבר ח"ו היתה התורה משתכחת מישראל, ולכן ראוי לחוש לדבר שלא תיפוק חורבא. זה אינו כלום, שהרי כבר פירשתי שבדבר מקח אין שיך בו איבה, כי נוכל לומר הספרים הללו אינן צריכין לנו. ועוד, כי מושכל ראשון הוא שאלו המדפיסים אדעתא דנפשייהו קא עבדי כדי להרויח בדבר כדרך שעוסקים בשאר דברי סחורות, ולכן גם אם יפסידו פעם אחת לא ימנעו מחמת זה מלדפוס^{פח} ואדרבא יהיו בהולים למלאות חסרונם. ואם יוסיף השואל לשאול, סוף סוף מחמת שלא לשמה בא לשמה וזיכה את ישראל, והאיך נשלם לו רעה תחת טובה. אף אתה אמור לו היא הנותנת, מדגרסינן בב"ב פ"ק^{פט}: איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא^צ שדרא ארבע מאה דינרי לקמיה דר' אמי לא קבלינהו ושדרתינהו לקמיה דרבא וקבלינהו. שמע רבי אמי ואיקפד אמר ליה ביבוש קצירה תשברנה^{צא} פירש לנו רש"י ז"ל: כשיבוש זכות שבידם ולחלוחית צדקה שבידיהם ישברו^{צב} ופריך ורבא, ומשני משום שלום מלכות. א"כ ש"מ שאפילו רבנן לא קאמרי אלא משום שלום מלכות. והואיל ובנדון דידן ליכא חששא משום שלום מלכות כדפירשתי לעיל בשם התוספות, ודאי ראוי ונכון הוא למנוע מהם זכות וטובות בל יזכו בהם^{צג}

קנצי למילין שהגאון הנ"ל זכה בדינו לנקוט לו שוקא ברישא למכור ספריו ראשונה, ושלא יקנה^{צד} שום אדם ספר מיימוני הנדפסים מחדש מקרוב באו כי אם היוצא מתחת יד הגאון הנ"ל או באי כוחו. לכן

פג מל"א יא, טז. ובטעות כתוב בכל ההוצאות: כי ששת ימים וכו' וצ"ל כי ששת חדשים וכו' ע"ש.

פד פי' רש"י: שלא הרגת את הנקיבות.

פה לפנינו בגמרא הגירסא: א"ל דכתיב: תמחה את זכר עמלק, והוא בדברים כה, יט.

פו בכל ההוצאות אין המלה בסגל נמצאת וגם בהוצאת ווארשא היא בסוגריים, וכנראה שהמו"לים הוסיפוה.

פז מח, י.

פח צ"ל: מלהדפיס.

פט י, ב, בכל ההוצאות מסומן בטעות ח, א.

צ עיין ב"ב ח, א, תענית כד, ב, זבחים קטז, ב, נדה כ, ב.

צא כז, יא.

צב אצלנו ברש"י הגירסא: כשתכלה זכות שבידן וייבש לחלוחית מעשה צדקה שלהן אז ישברו. ובדפוס ראשון נוספה המלה האומות אחר

ישברו.

צג בדפוס ראשון: בל יחיו בהם.

צד המלה יקנה באותיות רש"י ובסוגריים בד"א.

לישקול לזמור ולקטוע במקטע דפרזלא על כל מי שיעבור דרכו ודינו. גם אנחנו מסכימים מנדין^{צה} ומשמתינ ומחרימין בנידוי חרם שמתא בגזירת עירין ובמאמר קדישין על כל תלמיד וצורב קטן וגדול שם הוא שלא יקנה שום אדם במדינתנו מן הנדפסים החדשים א"ל^{צו} מאותן היוצאין מתחת יד הגאון הנ"ל או מב"כ^{צז} וכל מי שפורץ יפגענו חויא דרבנן וצוחה ופרץ, וכל המחזיק בהם הם בחרם כמוהם. ומחוייבים כל ישראל לנדות החטאים האלה בנפשותם, ולא יכופר להם עד ימותון וקבר חמור תהא קבורתם^{צח} והרואה אל הנח"ש וחי^{צט} יקבל ברכות מאל שדי, עד שיבלו שפתותיו מלומר די^ק נעשה יום א' ארבעה ימים בחדש אלול שנת ש"י^{קא} נאם הקטן הרוצה להתאבק בעפר של ת"ח ולשתות בצמא את דבריהם, ולא דבר עד כה אלא כדי להתלמד להרגיל עצמו בתוך מדותיהם, להיות כעבד אחד מן הקטנים שבהם. אלה הדברים אשר דבר משה בן לא"א ישראל שלי"ט המכונה משה איסרלש מקראקא.

צה בהוצאת ווארשא נמצאת פה הגהה זו: בזמן הרמ"א היה כח ביד הרבנים לנדות ולהחרים המסרבים נגדם, ונעשה ע"פ ידיעת הממשלה אז, ובזמננו נאסר כל זה ע"פ חוקי כל הארצות באירופא, ועוד נוהגין בזה בארצות אזיא אשר לתורגמא/לתורגמא.
צו אי לאו.
צז מבאי כחו.
צח השוה ירמיהו כב, יט.
צט נח"ש ראשי תיבות נדוי, חרם, שמתא, והביטוי הוא ע"פ במדבר כא, ט.
ק על הפסוק במלאכי ג, י דורשתם/דורשים/ זה חז"ל בתענית ט, א; כב, ב; שבת לב, ב; מכות כג, ב.
קא מתשובה זו יש לראות שבשנת ש"י כבר היה רבינו מפורסם כמריץ תורה ופסקן מומחה ומפורסם בארץ פולין ומחוצה לה, שלא כדברי ישראל היילפרין שכותב: הרמ"א החל להרביץ תורה בקראקא בשנת ש"ג (פנקס ועד ארבע ארצות, ירושלים תש"ה, עמוד כא). ודנו בדברי רבינו ובצדדי ההלכה בזה בשארית יוסף סי' יז ובשאלת שלום סי' יג ובחו"מ ב סק"ד בפתחי תשובה, ובבית אפרים חו"מ כו - כח, ובחתם סופר ח"ב סי' נ"ז.